

Delaktighet i skolan för flickor och pojkar med adhd

– intervjuer med elever och rådgivare i specialpedagogik

Delaktighet i skolan för flickor och pojkar med adhd

– intervjuer med elever och rådgivare i specialpedagogik

Delaktighet i skolan för flickor och pojkar med adhd

– intervjuer med elever och rådgivare i specialpedagogik

© Specialpedagogiska skolmyndigheten, 2016

Författare: Annika Ågebrant

Omslagsbild: Joakim Orrvik

ISBN: 978-91-28-00695-8, pdf

Best.nr: 00695

Skrifter, rapporter och metodmaterial kan hämtas som pdf-dokument och beställas på Specialpedagogiska skolmyndighetens webbplats www.spsm.se.
En del finns också att beställa i tryckt version eller i alternativt format från order@spsm.se.

Innehållsförteckning

Förord	7
1. Sammanfattning	8
2. Inledning	10
Om adhd	11
Adhd allt vanligare	12
3. Läget i skolan enligt sex flickor och pojkar	15
Delaktighetsmodellen	15
Tillgänglighet	17
Ur intervjuer med rådgivare	20
Samhandling	21
Ur intervjuer med rådgivare	23
Erkännande	23
Ur intervjuer med rådgivare	27
Engagemang	27
Ur intervjuer med rådgivare	28
Autonomi	29
Ur intervjuer med rådgivare	29
4. Vad vi kan lära oss av eleverna	31
Reflektioner	31
5. Referenser	35

Förord

Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) arbetar för att barn, unga och vuxna i behov av stöd och anpassningar ska få den utbildning de har rätt till. Med den här rapporten vill vi, med hjälp av intervjuer med elever, uppmärksamma en fråga som behöver lyftas i svensk skola.

Vår lägesrapport 2016 belyser skolsituationen och förutsättningarna för delaktighet för flickor och pojkar med adhd. Det valet har vi gjort för att:

- Delaktighet är en naturlig ingång för oss. I tidigare projekt har vi utvecklat och testat en modell för ökad delaktighet där vi vill lyfta fram elevers erfarenheter och synliggöra utvecklingsområden, och den modellen ville vi också använda oss av här.
- Adhd ökar i förekomst och är en av de bakomliggande orsakerna till uppmärksamhets- och samspelssvårigheter i skolan som gör att lärare kontaktar vår myndighet för att få stöd.
- Flickor och pojkars behov av stöd och anpassningar i skolan uppmärksammas i olika stor utsträckning av lärare och annan personal i skolan. Våra rådgivningsuppdrag inom området har under flera år haft en övervikt mot pojkar, vilket också är en aktuell fråga i vår dialog med utbildningsdepartementet.

Med hjälp av elevernas berättelser vill vi motivera, och med rådgivarnas kommentarer stödja, alla er som har möjlighet att påverka skolsituationen för flickor och pojkar med adhd.

Vi som har arbetat med denna rapport vill rikta ett varmt tack till de ungdomar vi kallar Kevin, Roger, Lejla, Anna, Tomas och Isabelle som har tagit sig tid att bli intervjuade och som så öppet besvarat våra frågor. Tack också till Attention som hjälpt oss komma i kontakt med ungdomar.

Projektgruppen har bestått av Annika Ågebrant (projektledare), Tove Söderqvist Dunkers (delprojektledare elevintervjuer), Lars Karlsson och Erika Bergman. Arbetet har följts av en intern referensgrupp där Thomas Ahlstrand, Tone Engen och Charlotta Pettersson ingått. Sara Johansson har också lämnat värdefulla synpunkter.

Tack för ett gott samarbete!

Annika Ågebrant
Projektledare

Greger Bååth
Generaldirektör

1. Sammanfattning

Delaktighet är en förutsättning för att flickor och pojkar, oavsett funktionsförmåga, ska utvecklas så långt det är möjligt i skolan. Att uppleva delaktighet är en viktig faktor för hälsa och lärande.

Syftet med denna rapport är att motivera och stödja skolor att organisera lärmiljön på ett sätt som gynnar delaktighet för elever i uppmärksamhetssvårigheter. För att uppnå det har tre flickor och tre pojkar fått komma till tals. Till grund för rapportens slutsatser ligger också intervjuer med åtta rådgivare från Specialpedagogiska skolmyndigheten, som tillsammans handlägger cirka 200 rådgivningsuppdrag årligen inom området neuropsykiatriska funktionsnedsättningar.

Elevernas beskrivningar av sin skolsituation visar att tillgänglighet och erkännande är grundläggande för att de ska känna delaktighet i skolan. För att kunna skapa förutsättningar för delaktighet för dessa elever behöver kunskapen om hur adhd tar sig uttryck för den unika individen, öka.

Där det finns kunskap idag om hur skolan kan förbättra situationen för elever i uppmärksamhetssvårigheter, såsom adhd, är upplevelsen att det inte alltid finns eller ges förutsättningar att organisera lärmiljön på nödvändigt sätt. Det kompliceras ytterligare av att det finns föreställningar om hur adhd yttrar sig som gör att flickornas funktionsnedsättning inte alltid uppmärksammas och behovet av specialpedagogiskt stöd inte upptäcks. De flickor vi pratat med upplever sig ofta missförstådda och inte trodda.

Rapporten visar på några viktiga saker för en fungerande skolsituation:

- Kunskapen i skolan om hur adhd tar sig uttryck för den unika individen behöver öka.
- Skolan arbetar medvetet med att skapa en tillgänglig lärmiljö och ett tillåtande klimat.
- Individens behov styr valet av insatser. Det görs en kartläggning och analys av behoven, i samråd med elev och förälder, så snart det finns en risk att en elev inte når målen.

- Eleven har en god relation till en vuxen på skolan som förstår och lyssnar på eleven och som eleven kan träffa regelbundet.
- Det finns en samsyn mellan rektor, elevhälsa och pedagogisk personal kring begrepp, utmaningar och elevens behov.
- Skolan har goda former för samverkan och kontakter mellan skolan och hemmet.

2. Inledning

Det är skolans uppgift att ge alla elever den ledning och stimulans de behöver i sitt lärande och i sin personliga utveckling för att de utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt som möjligt enligt utbildningens mål.¹ Sedan 2015 är bristande tillgänglighet i skolan en grund för diskriminering² så det finns goda skäl att organisera undervisningen på ett sätt som gynnar alla elever, oavsett funktionsförmåga.

Unga i uppmärksamhetssvårigheter och samspelssvårigheter är en av skolans stora pedagogiska utmaningar.³ En del av eleverna kan uppleva de här svårigheterna på grund av att lärmiljön inte möter deras behov och några kan komma att få diagnosen adhd. Mängden förfrågningar till Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) kring dessa svårigheter ökar, från en redan hög nivå.

De senaste tio åren har det blivit tydligt hur delaktighet och elevers mående hänger samman. Exempelvis visar Björn Ahlström, universitetslektor vid Statsvetenskapliga institutionen vid Umeå universitet, hur låg känsla av delaktighet bland eleverna ökar risken för lägre betyg, exkludering och mobbning. Medan en hög känsla av delaktighet bidrar till högre betyg och minskad förekomst av mobbning.⁴

I undersökningar från bland andra Ungdomsstyrelsen och Barnombudsmannen beskrivs vidare att det finns kopplingar mellan känsla av delaktighet och bättre förutsättningar för lärande. Goda förutsättningar för lärande bidrar i sin tur till en känsla av delaktighet och hälsa. Detta är extra tydligt bland elever med funktionsnedsättning.⁵

1 1 kap. 4 § och 3 kap. 3 § skollagen.

2 4 kap. 3§ diskrimineringslagen

3 Specialpedagogiska skolmyndighetens diarium, Samverkan med skolhuvudman

4 Ahlström, B. (2009)

5 Ungdomsstyrelsen (2012), Myndigheten för delaktighet (2015), Barnombudsmannen (2016) Skolverket (2016)

Elever som riskerar att inte nå målen ska få stöd i form av extra anpassningar eller särskilt stöd. Skolinspektionen har granskat skolors arbete med extra anpassningar och konstaterar att det i flera skolor är oklart vad som avses med extra anpassningar och hur de genomförs med god kvalitet. Bland annat sätter skolorna in insatser utan att ha kartlagt elevernas behov.⁶

Barbro Johansson, filosofie doktor i specialpedagogik, kommer i sin avhandling fram till att flickor själva inte blir lyssnade till om sitt behov av stöd.⁷ Det är en slutsats som också får stöd av undersökningar som bland annat intresseorganisationen Attention's projekt "Min skola" låtit genomföra.⁸

Att skolan inte i så stor utsträckning tar hänsyn till elevens, och då särskilt flickors, tankar om stöd förstärks även av Barnombudsmannens årsrapport 2016. Den visar att eleven ofta är delaktig i utformning och uppföljning av till exempel åtgärdsprogram, men att eleven inte har särskilt stort inflytande över valet av åtgärder (tre på en skala av fem enligt rektorers bedömning). I sin analys skriver Barnombudsmannen att "Flickor berättar att det inte var någon som förstod eller trodde på att de hade adhd eftersom de var skötsamma och presterade bra i skolan".⁹

Om adhd

De olika neuropsykiatriska diagnoserna har flera saker gemensamt. De är beteendediagnoser, det vill säga att de ställs utifrån personens beteende snarare än utifrån medicinsk orsak. De är osynliga funktionsnedsättningar, och de innebär en annorlunda kognition, alltså att man tänker, löser problem och hanterar information på ett annorlunda sätt.¹⁰

Det är inte så vanligt att eleven har avgränsade, renodlade svårigheter inom kognition, perception och samspel. Vanligare är att man uppfyller kriterier för flera, eller delar av, diagnoser. Symptomen kan också variera över tid med ålder. En konsekvens av detta är att diagnosen inte ger så mycket pedagogisk vägledning. Som lärare kan man hellre se på delområdena perception,

6 Skolinspektionen (2016).

7 Johansson, B. (2015:95-101, 127-129)

8 Riksförbundet Attention (2016)

9 Barnombudsmannen (2016:78)

10 Specialpedagogiska skolmyndigheten (2016).

uppmärksamhet och samspel för varje unik individ och situation.¹¹ Förändras till exempel skolans arbetssätt över tid kan det påverka bedömningen och därmed omfattningen av diagnostiseringen.¹²

En elev med funktionsnedsättningen adhd kan få svårigheter med lärande och med att utveckla och fördjupa kamratrelationer. Elever i grundskolans högre årskurser förväntas kunna ta ett eget ansvar för sitt lärande, vilket bland annat kräver en förmåga att planera och organisera sina studier. För de elever som har svårt med det är skolan, som den är organiserad idag, en extra utmaning.¹³

Adhd allt vanligare

Internationell och nationell forskning varierar när det gäller att beskriva hur vanligt förekommande adhd är. Förekomsten anses dock inte variera mellan länder. Experterna verkar kunna samsas kring att adhd förekommer hos mellan tre och sex procent av alla skolbarn, och ungefär mellan två och fem procent hos den vuxna befolkningen.¹⁴

Antal utredningar av barn i Sverige har ökat, i vissa län är det dubbelt så vanligt nu jämfört med fem år tillbaka i tiden. Antal barn med diagnos har fördubblats på samma tid, både bland flickor och pojkar.¹⁵ De kriterier som gäller idag gör att adhd kan vara tydligast och lättast att upptäcka hos pojkar mellan 7 och 12 år. När man utreder flickor, yngre barn, äldre ungdomar och vuxna bör man anpassa diagnostiken, eftersom symtomen delvis påverkas av ålder och kön.¹⁶

När man studerat alla barn i en åldersgrupp har man funnit att förekomsten av adhd är tre till sex gånger högre hos pojkar än hos flickor. Många forskare anser idag emellertid att adhd hos flickor förekommer oftare än vad dessa studier visar.¹⁷

Enligt forskning av Svenny Kopp, specialist i barn- och ungdomspsykiatri, diagnosticeras endast en av tio flickor som visar svårigheter i socialt samspel eller koncentration med adhd. I stället diagnosticeras flickors svårigheter som ångest, depression, familjerelationsproblem eller ospecifika anpassningsproblem, vilket bidrar till att de inte får rätt stöd för att klara skolan.¹⁸ Karin

11 Specialpedagogiska skolmyndigheten (2016).

12 Socialstyrelsen. (2014)

13 Skolinspektionen (2014).

14 Barkley, R. A. Nedladdad 20160516

15 Socialstyrelsens statistikdatabas

16 Habilitering och hälsa Nedladdad 20160512.

17 Habilitering och hälsa Nedladdad 20160512

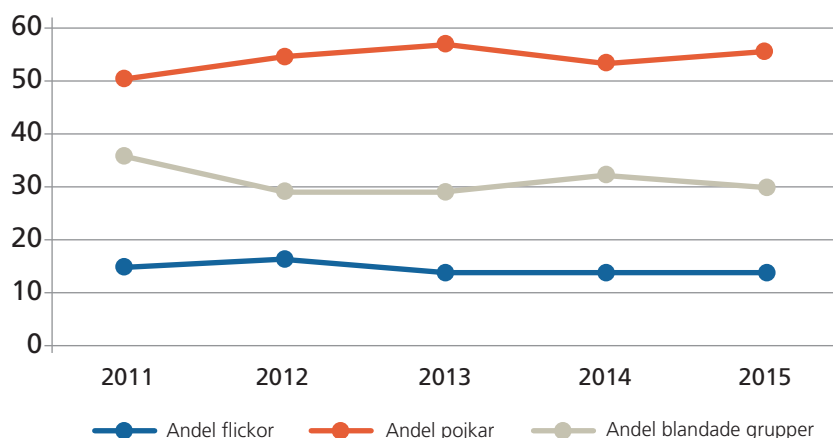
18 Kopp, S. (2010).

Sonnby, också hon specialist i barn- och ungdomspsykiatri, ser i sin avhandling att hälften av alla flickor som söker hjälp på BUP som har symptom på depression också har symptom på adhd.¹⁹

Under 2015 utgjorde antalet förfrågningar om rådgivningsuppdrag till SPSM inom det neuropsykiatriska området (där adhd är vanligast förekommande) 1 330 av 3 960 uppdrag. Ungefär en tredjedel av uppdragen inom det neuropsykiatriska området förekommer i kombination med minst en annan funktionsnedsättning.²⁰

Sedan denna myndighet och dess föregångare började följa upp ärenden på funktionsnedsättningsområden och kön, har det förekommit en obalans i fördelningen mellan pojkar och flickor. År 2015 rörde 56 procent av uppdragen inom det neuropsykiatriska området pojkar, 14 procent flickor och 30 procent blandade grupper. Antal ärenden inom området ökar, och vi ser ingen förändring i relationen mellan rådgivningsuppdrag gällande pojkar eller flickor.

Andel ärenden fördelat på kön²¹

19 Skolporten (2014)

20 Specialpedagogiska skolmyndigheten (2016). Övriga ärenden fördelar sig mellan övriga elva redovisningskategorier, såsom läs- och skrivsvårigheter, hörselnedsättning, rörelsehinder och så vidare.

21 Specialpedagogiska skolmyndighetens årsredovisning 2015 (2016)

Lyssna till eleverna

Under 2016 har SPSM fördjupat bilden av villkor för elevers stöd i skolan, vid uppmärksamhetssvårigheter som de som förekommer vid en adhd-diagnos. Det gjordes genom

- att kartlägga 86 rådgivningsärenden, varav cirka hälften berört pojkar och hälften flickor med adhd. Detta har sedan fördjupats i intervjuer med åtta rådgivare vid myndigheten.²²
- att tillsammans med Göteborgs universitet ta fram en kunskapsöversikt för att ge en orientering i vetenskapligt utforskade pedagogiska strategier som leder till framgång för lärandet för elever med adhd.²³
- en intervjuundersökning med sex pojkar och flickor med adhd mellan 12 och 17 år som beskriver sina erfarenheter av situationen i skolan.²⁴

Denna rapport bygger på intervjuerna med de sex flickorna och pojkarna. Det är SPSM:s erfarenhet att när ledare och pedagoger i skolan får ta del av elevers egna upplevelser av sin skolsituation så ökar förutsättningarna för att de ska se varför man behöver förändra lärmiljön och hur man kan förändra. Därför har vi valt att låta elever med adhd komma till tals för nå vårt syfte, att motivera och stödja skolor att organisera lärmiljön på ett sätt som gynnar delaktighet för flickor och pojkar i uppmärksamhetssvårigheter.

I rapporten låter vi pojkar och flickor med adhd åskådliggöra skolsituationen och de problem de upplevt, saker som fungerar bra och deras förslag till lösningar. Vi väljer att skriva om flickor och pojkar var för sig där det är relevant, eftersom vi ser att deras förutsättningar att få rätt stöd skiljer sig åt. Vi lyfter också in SPSM:s rådgivares kommentarer där de har relevans för samma områden.

22 ALL 2015/24 Genusperspektiv i rådgivningen vid neuropsykiatriska svårigheter. Slutrapport för projektet Villkor för flickors och pojkars stödbehov.

23 Arbetsmaterial Evidensbaserade insatser i skolan för elever med adhd.

24 ALL 2015/1830 Lägesrapport.

3. Läget i skolan enligt sex flickor och pojkar

Vi har intervjuat sex elever i åldrarna 12 till 17, tre flickor och tre pojkar från olika delar av landet. Attention har hjälpt oss att hitta elever genom att lägga upp en fråga om medverkan på sin facebookside. Eleverna heter egentligen något annat, men i vår sammanställning av deras intervju svar möter vi Kevin och Tomas, båda 12 år, Anna 13 år, Lejla som är 15 år och Isabelle och Roger som båda är 17 år. Alla har diagnosticerats med adhd. Intervjuerna har transkriberats och sedan kategoriserats utifrån olika delaktighetsaspekter.

Under året har också åtta rådgivare inom Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) med särskilt god kompetens om pedagogiska konsekvenser inom det neuropsykiatriska området intervjuats.²⁵ Där deras kommentarer har bäring på elevernas beskrivningar och förslag, har vi redogjort för deras intervju svar.

Delaktighetsmodellen

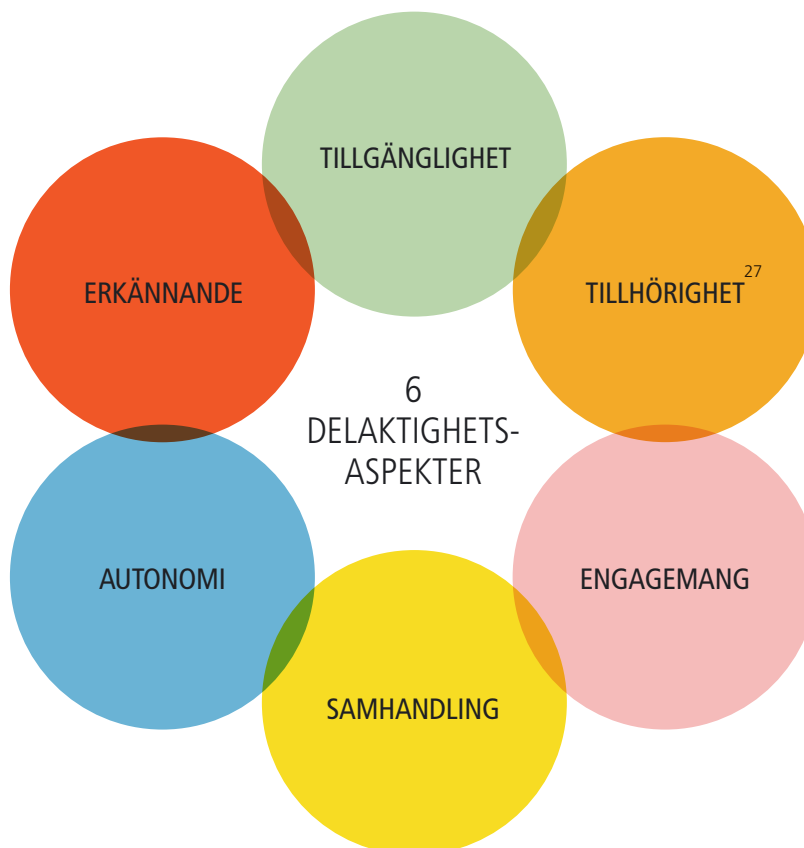
Delaktighetsmodellen²⁶ har använts som ett raster för att analysera intervjumaterialet. Styrkan med delaktighetsmodellen är att den kan hjälpa skolan att nå en samsyn kring begrepp och arbeta med delaktigheten genom att synliggöra behov av förändringar i lärmiljön.

För att täcka in komplexiteten i begreppet delaktighet har begreppet delats upp i sex olika aspekter som beskrivs i följande bild och inför redovisningen av intervju svaren. Alla aspekter hänger

25 ALL 2015/24 Specialpedagogiska skolmyndigheten: Villkor för pojkars och flickors stöd.

26 De aspekter av delaktighet som vi har tagit hjälp av har utvecklats av Janson (2005) och finns mer beskrivna i SPSMs FoU rapporter "Där man söker får man svar" (2012) samt i stödmaterialet "Delaktighet – ett arbetssätt i skolan" (2015).

samman och påverkar varandra. Alla är viktiga att uppmärksamma och har betydelse för elevernas möjlighet till delaktighet i skolans lärmiljöer.

Elevernas delaktighet är i ständig förändring och förhandling. Olika aktiviteter under skoldagen ställer olika krav, och graden av delaktighet förändras ofta från situation till situation. En elev som av omgivningen uppfattas som oengagerad i en aktivitet kan befinna sig i en miljö som visar sig ha stora brister i tillgängligheten. I själva verket är det då den otillgängliga miljön som leder till elevens låga engagemang, inte ett ointresse för uppgiften.

Att ta hjälp av delaktighetsaspekterna för att ringa in det eleverna säger är ett stöd och hjälp i kategoriseringen och analysen. Det blir ett medel för att upptäcka och förstå. Men tanken är givetvis att det inte ska stanna vid att kategorisera, utan att synliggöra för att åtgärda och därigenom öka delaktigheten för alla elever i skolan.

²⁷ Tillhörighet tillämpas ej i denna rapport, men innebär att man har rätt att ingå i ett sammanhang, en skola och en klass. Eleven är formellt inskriven i exempelvis skolan och fritidshemmet.

Tillgänglighet

Alla elever har rätt till en tillgänglig lärmiljö. En förutsättning för delaktighet är att eleverna har tillgång till skolans olika aktiviteter och att de kan delta i dem. Elevernas behov ser olika ut men det är skolans ansvar och utmaning att ta hänsyn till det. Det gäller anpassningar i miljön som ledstråk, rullstolsramper och en tillgänglig ljudmiljö. Det gäller också att undervisningen är tillgänglig i form av exempelvis anpassad text, ljud, lärverktyg, teknisk utrustning och tydliga instruktioner.

Problem som eleverna lyfter fram

Roger, Isabelle, Lejla och Kevin för alla fram problemen med att hålla fokus under långa genomgångar. Kevin ”sitter i min egen värld”, Roger ”driftar bort”, ”... loggar på och av lite mitt i genomgångarna”. Det leder till att det är svårt för dem att veta vad som ska göras, under nästa övning eller grupparbete.

Stora klasser och många elever gör det svårare för läraren att skapa en nära relation till varje elev. Stora klasser och avsaknad av grupperum försvårar också koncentrationen, eftersom ljudnivåerna blir högre och det blir mer rörelse i klassrummet.

Roger beskriver:

– När det börjar låta... det här är förmodligen varför jag inte gillar stora städer heller, för när mycket saker händer, det går inte att bara stänga ut det, öronen håller alltid på att försöka lista ut vad är det här, vad är det här, vad är det här?

Tomas och Kevin beskriver hur det uppstår konflikter på rasterna, när reglerna för lekande ändras och blir mer subtila. De tycker det är problematiskt att inte veta vad som gäller, och har svårt att läsa av situationer. Isabelle och Lejla lyfter fram att det är svårt att hantera hastiga förändringar. Det gör att de blir ledsna eller helt enkelt går hem för dagen.

Alla vi intervjuat har haft problem när de inte haft någon vuxen på skolan att prata med om skolsituationen.

Saker som fungerar bra som eleverna lyfter fram

Undervisningen är tillgänglig på flera sätt.

Vissa dagar i veckan kommer en kurator och en extralärare för att ge särskilt stöd till Anna. De dagar de är på skolan mår hon bra. Det är också bra för henne att gå och sätta sig i ett eget rum ibland för att arbeta, där hon inte blir störd av killarna i klassen.

När Lejla fick en lärare som pratade med henne en gång i veckan och tog reda på vad Lejla ville märkte hon skillnad på undervisningen:

Lejla: Sen fick jag en lärare som pratade med mig en gång i veckan och frågade vad som jag ville förändra på och vad som kunde bli bättre och då var det mycket roligare att gå till skolan.

I: Vad hjälpte hon dig med mer?

Lejla: Hon hjälpte mig att prata med lärarna så jag slapp göra det så hon berättade allt jag ville att dom skulle ändra på.

Lejla tycker också att det är lättare att arbeta i skolan då en lärare sitter med henne, berättar vad det är hon ska göra och när uppgiften ska vara klar, eller när hon får hjälp av någon kompis.

Alla intervjuade elever kan ge exempel på olika anpassningar av undervisningen och hjälpmedel. Isabelle har fått hjälp att ladda ner ett uppläsningsverktyg, så att hon kan lyssna istället för att läsa böckerna. Hon använder också sin mobilkamera för att fota av det som står på tavlan vid genomgångar, för att kunna gå tillbaka till det senare. Hon har också fått tips på hur hon kan använda kalendern för att planera och få påminnelser. Tomas mattelärare ritar uträkningar på papper och filmar genomgångarna. Därefter skickar hon ut det så alla elever kan titta igenom det hemma.

Varierad undervisning tas upp som något positivt. Isabelle och Lejla ser att det fungerar bättre om läraren inleder lektionen med att gå igenom vad som ska ske under lektionen, och om undervisningen varieras med diskussioner eller spel. Isabelle uppskattar lärare som gör det möjligt att visa sina kunskaper på fler sätt. Att till exempel kombinera muntliga och skriftliga redovisningar. Tomas tyckte att det var bra tidigare, då det fanns extraböcker att räkna i när han var klar med sin uppgift.

För Kevin är det jätteviktigt att han får veta i förväg om något stort ska hända. På hans nuvarande skola är de bra på det nu, och han har också lärt sig att själv fråga om det är en vanlig vecka eller något särskilt som ska hända. Skolan har också sms-kontakt med hemmet, och Kevin åker in tidigare ibland för att hinna sitta ner med sin mentor och gå igenom dagen. Mentor och Kevin summerar också veckan som varit varje fredag, och planerar för veckan som kommer. Tidigare gick Kevin också in fem minuter tidigare från rasten för att förbereda sig för lektionen, men det tycker han inte längre att han behöver göra.

Kevin, Tomas, Roger och Lejla försöker göra sina läxor på skoltid, antingen genom att hinna med allt på lektionerna eller på

håltimmar, tillsammans med en stödperson eller i samband med organiserad läxhjälp.

På Kevins skola gör de en överlämning mellan mentorer, så att nuvarande mentor, Kevin och hans mamma har träffat blivande mentorn och gått igenom saker som är viktiga för Kevin. De skriver också ner dessa saker så andra lärare får veta. Kevin har också fått titta på sitt nya klassrum.

När det gäller tillgängligheten i miljön har skolorna löst elevernas olika behov på olika sätt.

När det är nationella prov får Isabelle göra dem med en mindre grupp i ett mindre rum. På Tomas skola finns en studio, dit de som har svårt att koncentrera sig kan gå ibland. Där är det lite lugnare och så finns två lärare på plats som hjälper till hela dagen.

I matsalen har Kevin en tallrik som han vet att ingen annan använder, och det gör det möjligt för honom att äta där. Han har också en bestämd plats att sitta på. Anna och hennes klasskamrater äter själva i klassrummet tillsammans med sina lärare. Lärarna hämtar då deras mat på en vagn. Det bord Tomas äter vid i matsalen är placerat vid kanten där det är lite lägre ljudnivå.

Kevin har fått ett eget rum där han byter om före och efter idrotten för att kunna delta.

Förslag till lösningar som eleverna lyfter fram

Anna tycker att det är bra när hon får hjälp med strategier i skolarbetet. Hon beskriver hur viktigt det är att ha någon att fråga. Hon har också förslag på att lärarna anpassar sina genomgångar mer:

- Man kan väl ha genomgång med dom som tycker det är lite svårt, men man kan ha en lite kort genomgång med dom som inte tycker det är så svårt.

Tomas har olika förslag på hur hans skolsituation skulle kunna bli bättre. Han vill ha mer extra tid och hjälp från lärarna:

- Skulle behövas en extra lärare med hela tiden, vi är en så stor klass.

Ett förslag är att man gör tre bänkrader i klassrummet där varje rad har tillgång till en lärare. Då får alla mer tid och det är lättare att höra vad läraren säger. Alternativet är att det är färre elever i varje klass så att läraren hinner med alla.

Tomas tar också upp ett förslag för att förbättra den fysiska miljön och tillgängligheten i matsalen. Han skulle vilja att matsalen var indelad i fyra olika avdelningar, vilket skulle göra det lite lugnare och tystare. Han föreslår också längre raster, han skulle orka mer då.

Isabelle berättar att hon skulle få högre betyg i de flesta ämnen om någon kunde visa och hjälpa henne på rätt sätt. Hon tycker att det vore bra att lägga upp lektionerna på ett litet annorlunda sätt med exempelvis mer film och mer varierad undervisning.

– Jag tycker alla lärare borde gå kurs eller nånting för att få veta hur man ska göra vad man ska göra och när man ska göra det. Och sen så märker man ju, exempel om jag pratar med en lärare och läraren märker att jag kan jättemycket men sen när jag lämnar in en uppgift och får F så måste läraren förstå att det inte handlar om att jag inte kan utan det handlar om nåt annat. Så det tipset skulle jag ge, om inte annat...

Ur intervjuer med rådgivare

Rådgivarna lyfter fram behovet av strukturstöd, hur organisationen kring eleven ser ut, lärarnas förhållningssätt och huruvida det finns en gemensam bild av hur skolan ska möta de här eleverna. Det kan fungera i ett klassrum och vara kaos i ett annat. Struktur både i klassrummet och över dagen är viktigt. Det kan till exempel underlätta om läraren kan spela in en lektion eller föreläsning. Då kan eleven titta på det många gånger. Det underlättar också om det finns bilder, teckningar eller powerpoint.

– Mycket skulle du kunna göra med en hel klass om du tänker in ”Pelle” i planeringen. I dag är det inte bara en elev som har den här problematiken, ofta är det flera elever som stöttar varandra så det kan bli väldigt stökigt i ett klassrum. Man lägger ofta problemet hos eleven i stället för att titta på sitt eget sätt att undervisa.

Rådgivarna tar också upp hur komplex situationen är i skolan. Lärare har många elever och eleverna har många olika lärare. Att skapa en relation till varje elev är svårt. Att anpassa utifrån individens behov och förutsättningar är lättare att säga i teorin än att utföra i praktiken. När elevens behov är kartlagda, är det viktigt att det finns en organisation som ger utrymme för samtal om vad resultatet av kartläggningen betyder för respektive lärare i respektive ämne, att man dokumenterar och att alla kompetenser inom elevhälsan tas till vara. Det är avgörande att rektor är med, eftersom hen kan bidra med organisatoriska förändringar, som inte lärare eller specialpedagog kan. Det måste också finnas en samsyn så att det finns förståelse hos alla som möter eleven. Viljan att förstå och lyssna till eleven är det grundläggande.

Det är också viktigt att alla lärare kontinuerligt får uppdatera sina kunskaper om funktionsnedsättningen. Matsalspersonal, vaktmästeri och övrig personal behöver också ha en viss grundkunskap och förståelse. Det räcker inte med en dags föreläsning, utan det behöver vara kompetensutveckling i process, över tid och med tid avsatt. Rådgivarna vill att lärarna ges tid att reflektera över situationen och sin egen erfarenhet.

– För att som pedagog arbeta med den här gruppen av elever så måste man tänka att jag själv som pedagog är redskapet. Har jag inte kommit dit som pedagog, så pratar vi för döva öron och vi kan inte heller reflektera över en fallbeskrivning eller en situation.

Samhandling

Samhandling innebär att två eller flera personer finns med i samma handling, enkelt uttryckt gör man något tillsammans. Som att exempelvis vara med andra i arbetsgrupper i klassrummet, på idrotten i skolan, eller samtal i korridoren. Att vara med i samma handling behöver inte betyda att man utför den på samma sätt som andra. Att vara med i samma handling är viktigt både för att själv känna sig som en i gruppen och att vara en i gruppen. Här finns också en aspekt av att det sänder signaler till övriga elever i klassen om en elev separeras från gruppen.

Problem som eleverna lyfter fram

Anna sitter själv på raster. Hon kan inte vara med pojkarna i hennes klass. Men när hennes mamma är där spelar de basket. Hon säger att lärarna är oroliga att de som har adhd ska slå de andra eleverna, därför har de inte gemensamma raster med övriga klasser på skolan:

– Dom tror att vi skulle göra nåt elakt mot dom där barnen som går där... vi skulle säga olika saker, vi skulle slå bara för att vi har adhd och autism.

Det är vanligt att eleverna inte är med och bestämmer över sin placering i klassrummet. Det i sig är inte märkligt. Men när det blir som i Lejlas fall, att alla andra väljer var de sätter sig på hemkunskapen, medan läraren särskilt instruerar Lejla var hon ska sitta blir det utpekande. Det leder till att hon fokuserar sämre och inte har någon att fråga.

– Ja, min hemkunskapslärare hon säger alltid så fort jag kommer till lektionen att ja, du måste sätta dig långt från dina kompisar så du kan fokusera bättre som att jag, ja alltså hon behandlar mig som om jag inte kan nånting.

Isabelle placerades en tid på en skola som var inriktad på elever med autism och adhd. Där var hon ensam flicka och den enda likheten mellan hennes och killarnas adhd var att de hade svårt att koncentrera sig:

–... det var mest killar, det var folk som hade hamnat i dåligt umgänge, och jag var ändå liten jag gick i sexan tror jag, jag var typ 12 och de här de var mycket längre fram, de hade redan börjat röka och dricka och så där liksom så jag passade inte alls in där så jag bytte tillbaka till min gamla skola.

Saker som fungerar bra som eleverna lyfter fram

De dagar när Annas extralärare är på skolan, är hennes raster bättre.

Isabelles svenskalärare har gett alla i klassen ett kort, som hon fördelar på bänkarna i klassrummet för att alla ska veta var de ska sitta, så det blir olika varje gång utan att man ”väljer”.

Isabelle, Tomas, Roger och Lejla berättar att de har stor hjälp av klasskamrater, både genom att arbeta tillsammans och genom att stämma av att man förstått en uppgift rätt eller fått med allt. Tomas tycker att det är bra att han sitter med en som ”är lika smart” som han är, i klassrummet.

Lejla beskriver hur viktigt det är att kunna sitta bredvid kompisar och jobba, liksom med de andra i klassen. Hon berättar att hon både fokuserar bättre och att kompisarna hjälper henne:

– När man är med kompisar så är det roligare och när det händer så lär man sig mycket mer, det liksom fastnar i huvudet.

Ur intervjuer med rådgivare

I vissa situationer vill eleverna helst arbeta själva, medan de i andra situationer gärna vill sitta med kamrater och arbeta tillsammans. Många elever i behov av förutsägbarhet behöver ha sin bestämda plats, men det är alltid något man behöver komma överens om i dialog med eleven.

– Barn som kan göra rätt gör rätt. Om eleven inte har förmåga att koncentrera sig mer än fem minuter kan jag inte begära att eleven ska sitta med på en genomgång som tar 30 minuter. Då måste vi titta på alternativ. Kanske ska assistenten göra en kortare genomgång, att man går ut. Att man tittar på flexibilitet, när ska eleven vara med i klassrummet, när behöver man få enskild undervisning, när kan vi skapa en liten grupp.

Några av rådgivarna resonerar om undervisning i mindre grupper. Vad kan vi anpassa i stora gruppen, som alla skulle ha nytta av? När behöver eleven få gå ifrån? Ibland kan det vara klokt att börja i den lilla gruppen, med till exempel en genomgång i lugn och ro och sedan gå ut i den större gruppen. Det är viktigt att det finns en samverkan med ordinarie verksamhet och rutiner för återvändande till den. I en särskild undervisningsgrupp för elever i uppmärksamhetsvärigheter är det oftast pojkar och det kan vara svårt att få positiva förebilder och en god social interaktion för en ensam flicka.

Erkännande

Erkännande handlar om hur omgivningens bemötande påverkar individens upplevelse av att vara sedd, medräknad och respekterad. Erkännande handlar med andra ord om andras subjektiva syn på eleven. Erkännande av elevers deltagande i olika aktiviteter är mer utbrett i en skola som har ett inkluderande arbetssätt och där mångfald och elevers olikhet tas tillvara. Tolerans för att alla bidrar på olika sätt och i olika grad främjar elevernas erkännande av varandra.

Problem som eleverna lyfter fram

Roger, Lejla och Tomas beskriver tillfällena när de fått skulden för saker som de inte gjort, eller som varit olyckshändelser. Både Isabelle och Roger uppger att de tar åt sig mer än de tror att omgivningen förstår. Alla intervjuade har känt sig orättvist behandlade. För Lejla har konflikter med lärare och andra elever lett till att hon stannat hemma istället för att gå till skolan. Även Isabelle har haft en period när hon inte gått till skolan.

Roger beskriver sin tid från förskola och upp till sexan som att ”folk skulle leta reda på vad som var fel på mig”. Han upplever

inte att någon förstod honom, vilket också Isabelle minns från sin tidiga skolgång.

Lejla tycker inte att hon kan prata med lärarna, de bryr sig inte och lyssnar inte. Till exempel pratade lärarna bara med hennes föräldrar om hur det gick för henne i skolan, inte med henne själv. Isabelle säger att alla bara ser brister, och både Isabelle och Lejla ger lätt upp när de bara får höra negativa saker.

Både Isabelle och Roger menar att de haft lärare som inte velat förstå tidigare och lärare som inte velat ta till sig kunskapen om adhd. Isabelle berättar om hur hon upprätthållit en fasad under skoldagarna men sedan fått utbrott när hon kommit hem. Ingen har frågat henne hur det går under skoldagen, lärarna har inte sett hennes problem.

Anna beskriver en mycket otrygg skolmiljö, där hon inte har rast eller äter på samma tider som övriga i skolan. Det leder till att hon mestadels sitter ensam på en bänk under rasterna, eftersom hon blir trakasserad av sina klasskamrater och det inte finns andra att leka med.

Anna berättar att hon var för stressad för att koncentrera sig på skoluppgifterna på sin förra skola eftersom hon blev trakasserad och mordhotad av killarna. Det är också därför hon har bytt skola. Trakasserier, hoten och fula miner har fortsatt på hennes nya skola men lärarna säger att de inte kan göra något om de inte ser det själva. Hon blir ledsen när lärarna inte tror på henne och hon känner sig ensam. Hennes mamma är ofta på skolan. När mamman är där tycker hon att hon får mer hjälp av lärarna än annars. Hon gråter på väg till skolan och på väg hem:

– Nej, lärarna förstår inte hur allvarligt det här är. Dom tror bara att ”Anna hittar på, det här är väl inte så allvarligt”, tror dom. Och när jag säger att ”den här killen är dum mot mig” då säger dom bara ”jamen det är ofta så att när killar är dum mot nån tjej då är det för att dom tycker om den.” Då blir jag jättearg. Det säger dom hur många gånger, - jamen för det få dom inte slå mig, sparka mig, mordhota mig.

Isabelle har alltid upplevt att det funnits mer förståelse för killars adhd. Hennes mamma har suttit i många möten med rektor och BUP och på elevvårdskonferenser. Isabelle tyckte inte att hon kunde prestera i skolan eftersom hon inte fick rätt förutsättningar för det. Ingen undrade hur det gick så länge hon bara tyst satt av tiden.

– Hm, jag har upprätthållit allt: När jag varit i skolan så har jag gjort allt som man ska göra i skolan men det har inte blivit bra, förstår du vad jag menar? Och sen

när jag kommit hem, det är ju då jag har fått utbrott och sånt. Så det har vart så här att jag har haft som en fasad i skolan, så att man märker typ inte att jag har adhd och sen när jag kommer hem och har suttit en hel dag och försökt koncentrera mig så kommer jag hem och släpper ut allting. Men så är det inte lika mycket idag, utan nu är det mer så här att jag kan i skolan typ, att jag kan säga ifrån, för när jag var mindre då skulle jag aldrig ha sagt ifrån vad jag tyckte och så för jag är ju väldigt konflikträdd och så där, jag ville inte att folk skulle bli arga på mig och så där.

Anna berättar att lärarna kollar på henne på ett dåligt sätt. Att de ställer högre krav socialt och får henne att känna sig korkad. Hon är ensam flicka i gruppen och säger att pojkarna får mer stöd. Pojkarna trakasserar henne och hennes upplevelser förminskas av lärarna.

Saker som fungerar bra som eleverna lyfter fram

Det som hjälper Lejla allra mest i skolan, är när lärarna säger att hon är bra på någonting och när lärarna litar på henne och tillåter att hon sitter bredvid sina kompisar och arbetar med dem.

Både Roger och Tomas lyfter också fram klasskamraternas betydelse för trivseln, Tomas att det är en lugn och schysst klass, Roger att de var förstående och accepterande människor. Roger tycker också att det är bra att arbeta i mindre grupper, för då är det lättare för honom att delta i samtalen.

En lärare, eller annan vuxen på skolan, specialpedagog eller kurator, som förstår och lyssnar på eleven, lyfts fram som viktig av alla intervjuade i undersökningen. Den personen är viktig som länk till andra lärare, för självkänslan och möjligheten att påverka och viktig för extra stöd vid läxläsning och för planering av skolveckan. Eller för att ha någon att prata med om saker som hänt.

I: Jag tänkte på den här specialpedagogen som du träffar, vill du berätta lite om det, vad ni gör och sådär?

Lejla: Ja, en gång i veckan så hämtar hon upp mig inne i klassrummet och så går vi in i ett rum och pratar och vi kan spela spel och prata om vad jag tycker att skolan ska bli bättre på och helst vill jobba med och hon gör ibland lite prov med mig som jag inte vill göra eller som jag missat och sånt och då känns det bättre att göra dom med henne.

Att någon frågar och bryr sig är viktigt. Isabelle bytte till en mindre skola när hon började högstadiet, där hon fick bra kontakt med rektor som visste allas namn och allas behov. Hon minns också en musiklärare som när hon var hemma från skolan, kom förbi hemmet och frågade hur det var med henne. Det betydde mycket. Kevin var inte med på idrotten tidigare, men han beskriver läraren som snäll, och att klasskamraterna verkar tycka att det är roligt att han är med, så nu deltar han. På Tomas skola finns en lärare som går runt i klasserna och hör sig för om hur det går.

Förslag till lösningar som eleverna lyfter fram

Anna skulle vilja att vuxna litar på vad barn säger. Hon vill att lärarna lyssnar på henne och försöker förstå och att lärarna finns där för Anna när hon behöver prata. Anna säger att det vore bra att kunna prata med någon av lärarna varje dag. Hon vill att lärarna ska ställa lagom höga krav på barn, inte för höga:

- Lärarna ska förstå barnet och inte säga att du ska komma ihåg och du ska inte göra det här och det här. Om man har en diagnos, är underbegåvad eller överbegåvad ska man bli behandlad som en människa.

Isabelle tar upp hur bra det är när lärare utgår från eleven och inte från diagnosen adhd och vilka brister man har. Alla elever med adhd är inte utåtagerande. Det är viktigt att läraren ser alla även de som är tysta och blyga. Lärare som lyfter upp en och som uppmuntrar och hjälper en med strategier:

- ”Jamen kom igen nu, du kan göra det här” och kanske ”gör så här så går det lättare”, kommer med strategier och sånt där.

Roger berättar hur viktigt det är att lärare förstår eleverna, ”de ska inte hålla på och döma”. Det kanske inte går att undervisa en och en så det gäller att hitta ett sätt att undervisa som är lika gynnande för alla elever. Roger tar också upp att lärare ska kunna ha mer makt, han tror att det skulle motverka mobbning.

Ur intervjuer med rådgivare

När lärare hör av sig till SPSM beskriver de ofta barn och elever som upplevs som utmanande och gränsöverskridande. Eleverna påverkar andra negativt, de stör ordningen, det uppstår konflikter med andra elever och med lärare. Skolfrånvaro är också vanligt, inte nödvändigtvis ogiltig frånvaro, men hög frånvaro. Skolorna har svårt att möta de konsekvenser som funktionsnedsättningen adhd bidrar till.

Flickornas behov av stöd är ofta svårare att upptäcka. Man berättar om elever som hittar strategier för att klara sig igenom skolan. Att sitta längst bak i klassrummet. Låtsas som att man förstår, fast man inte gör det. Flickorna kämpar med att hålla fasaden och skenet uppe. Det är vanligt att läraren tror att det handlar om en annan inlärningsproblematik än adhd.

Pedagogens förmåga att se elevens styrkor är viktigt för en god lärmiljö. Det är också viktigt att ta tillvara det som har fungerat bra. En rådgivare pratar om funktionsförmågor för att vända det vi kallar brister till något positivt, att vara kreativ, att vara snabbtänkt, att se möjligheter, kunna gå in på detaljer och fördjupa sig.

– Det handlar inte om en elev som inte vill, utan det handlar alltid om en elev som inte kan.

Över huvud taget att eleven känner sig sedd och lyssnad på har stor betydelse. När eleven får vara källan till kunskap för skolan, och skolan visar nyfikenhet och prövar olika sätt att mötas gynnas delaktighet och lärande.

Engagemang

Engagemang är en egenupplevd aspekt av delaktighet. Eleven måste själv berätta om sina upplevelser och tankar, det kan vara så att engagemanget inte uppfattas av andra. För att ta reda på hur och om eleven känner engagemang och motivation måste man fråga eleven om det. Engagemang går inte att avkräva någon annan, men genom att skapa bra förutsättningar, till exempel genom att aktiviteten är tillgänglig, kan en individs engagemang påverkas.

Problem som eleverna lyfter fram

Isabelle, Lejla och Roger är tydliga med att det är lättare att behålla fokus om något är roligt eller intressant. Är det tråkigt ger man lättare upp. De behöver uppmuntran och peppning för att behålla engagemanget.

För lite utmaning drar också ner engagemanget, det vittnar Tomas om, som när han räknat så långt han kan i matten fått sitta och rita och vänta in klasskamraterna.

Saker som fungerar bra som eleverna lyfter fram

Lejla, Isabelle och Roger tycker att det är lätt att fokusera när något är roligt. Lärare som varierar undervisningen med diskussioner och spel, datorprogram som ger omedelbar återkoppling och att arbeta tillsammans med andra är sådant som motiverar och underlättar lärandet.

Lejla tar också upp hur viktigt det är att få reda på vilket betyg som behövs för att komma in på olika gymnasieutbildningar. Hon säger att hon vill ha ett mål att jobba mot.

Lejla behöver få göra saker som hon är bra på för att tycka att det är roligt. Roger berättar att det är enkelt när det finns ett behov, när han ser nyttan med en uppgift. Kevin säger att läraren har en viktig roll:

- Och det går bra i alla ämnen och jag tycker de flesta ämnena är lika roliga, fast oftast handlar det inte om själva ämnena, utan om vilken lärare man har i ämnena.

Anna får motivation och peppning från sin familj och Roger säger att det är föräldrarnas förtjänst att han inte gett upp.

Förslag till lösningar som eleverna lyfter fram

Roger beskriver att när lärare visar vägen, att man exempelvis får stöd att förenkla, då blir det lättare och roligare:

- Effektivaste sättet att få mig att göra en uppgift fort och bra är väl att jag ska tycka att den är rolig.

Ur intervjuer med rådgivare

När det gäller elever som skolan har svårt att skapa meningsfullhet och begriplighet för, behöver man pröva olika pedagogiska strategier för att öka motivationen. När det handlar om skolfrånvaro kan seriesamtal och sociala berättelser ge ett bra stöd och att genom det hitta andra vägar för eleverna, istället för att exempelvis bli arg eller ledsen.

Det handlar om förhållningssätt och att man måste kartlägga elevernas behov.

- Det är viktigt att inte fråga om eleven har förstått vad den ska göra, utan att fråga: Vad ska du göra nu? Då undviker man att eleverna förlorar ansiktet och bara svarar – Jaa... istället.

Rådgivarna lyfter också fram vikten av att involvera och ha en god relation med anhöriga, då har man möjlighet att komma framåt i utvecklingen på ett helt annat sätt.

Autonomi

Autonomi handlar om den enskildes möjligheter att bestämma över sitt handlande och att ha inflytande över vad man gör, hur man gör det och tillsammans med vilka. Att eleven har inflytande över sin situation och ges möjlighet till självbestämmande. I skolan har alla elever regler, tider och krav på skolarbete att rätta sig efter, men autonomi i detta sammanhang står för att alla ska ges likvärdiga möjligheter till självbestämmande.

Problem som eleverna lyfter fram

Anna tvingas sitta med på genomgångar av sådant hon egentligen redan kan. Hon räknade ut femmans mattebok på sin förra skola men får inte arbeta i sexans i sin nya klass. Hon får för få utmaningar och tycker att böckerna är för lätta. Någon annan har också bestämt vilka ämnen hon ska läsa, vilket innebär att hon inte erbjuds undervisning i alla ämnen som ingår i läroplanen. Hon har fört fram sina önskemål men får inte gehör.

Saker som fungerar bra som eleverna lyfter fram

Lejla kan själv välja när hon behöver ta pauser under lektionerna. För att Tomas ska hinna träna till de prov som lärarna prioriterat har han haft möjlighet att välja bort att träna på glosor. Han har också fått välja vilka han ska sitta med i matsalen, för att det skulle bli lugnare vid hans bord. Han berättar också om fritids, där det fanns många olika aktiviteter att välja mellan.

Ur intervjuer med rådgivare

Eleverna behöver själva känna att de har inflytande och kan påverka i sin skolmiljö. Det handlar om tillgång till information, möjlighet att ta ställning till olika alternativ och kunna vara självständig i relation till kamrater och skolarbetet.

– Vi måste alltid lyfta fram samtalet med eleven, vad eleven tycker, varför det fungerar med den läraren men inte med den, hur eleven vill bli bemött och hjälpt. Elevperspektivet är något som vi lyfter fram. Då har vi ofta med förslag på kartläggningar där de involverar eleven, med fördjupat samtal med eleven. Att de analyserar och tittar på vad som fungerar. Det försöker vi lyfta fram. När fungerar det och vad beror det på? Hur kan man göra mer av det?

4. Vad vi kan lära oss av eleverna

Reflektioner

Delaktighet är en grundläggande rättighet enligt barnkonventionen.²⁸ Vi har använt delar av delaktighetsmodellen som ett verktyg, för att komma åt vad det är i de situationer som eleverna beskriver som kan förändras för att öka graden av delaktighet. Om man inte börjar med att ta reda på hur situationen ser ut vet man inte heller vad som fungerar. Vi har funnit att delaktighetsmodellen fyller en viktig funktion för att synliggöra inom vilka områden i lärmiljön förändringar behöver göras. Nedan utvecklar vi i några punkter vad vi tycker att vi kan lära oss av eleverna och som stärks i intervjuerna med rådgivarna.

För att skapa förutsättningar för delaktighet för dessa elever behöver kunskapen om hur adhd tar sig uttryck för den unika individen öka

Individen är den viktigaste kunskapskällan. Det är viktigt att omgivningen har en generell kunskap om vad till exempel en funktionsnedsättning som adhd kan innebära. Men i mötet med barn och elever är det individens behov och egenskaper som ska vara vägledande för utformning av insatser, vilket också stöds av forskning.²⁹ Kärnan är att balansera kunskapen med lyhördhet för individens behov. Ibland finns lösningen nära: Hur ser det ut, vad säger eleven själv? Den som ges inflytande kan både vara delaktig och ta ansvar för sina studier.³⁰

Isabelle ger tipset att alla lärare borde gå en kurs för att veta ”hur man ska göra, vad man ska göra och när man ska göra det”.

28 Barnkonventionen §12 o 13: Varje barn har rätt att uttrycka sin mening och höras i alla frågor som rör barnet. Barnets åsikt ska beaktas i förhållande till barnets ålder och mognad. Varje barn har rätt till yttrandefrihet, att tänka, tycka och uttrycka sina åsikter.

29 Hjörne, E. (2011), Nilholm, C.(2007).

30 Johansson, B. (2015:115).

Rådgivarna talar om vikten av lärande i process, att man regelbundet ges chans att uppdatera sina kunskaper och att man inte skickar någon enstaka medarbetare på konferens en dag, utan jobbar med hela arbetslaget över tid.

Att eleverna har tillgång till ett schema över skoldagen, information om eventuella vikarier, skolmaten och vad som ska ske på idrottslektionen skapar delaktighet. Det stöds också av Barnombudsmannens rapport Respekt.³¹ Genom att förstå vad som ska hända ökar graden av delaktighet för eleverna men det innebär också att informationen måste anpassas så de unga förstår den. En förutsättning för att vara delaktig är att förstå uppgiften.³²

Det blir också viktigt att undervisningen är organiserad på ett sätt som gör att man inte hamnar utanför. Isabelles svensklärare har till exempel ett system med spelkort som styr vilka man sitter och jobbar tillsammans med under lektionen. Kevins mattelärare spelar in sina genomgångar och skickar ut till alla, så alla elever kan titta så länge de orkar, och hur många gånger som helst.

Skolan arbetar medvetet med att skapa en tillgänglig lärmiljö och ett tillåtande klimat

Elevernas beskrivningar av sin skolsituation visar att tillgänglighet och erkännande är grundläggande för att de ska känna delaktighet i skolan. När vi grupperar de intervjuade elevernas beskrivningar ser vi en klar övervikt av beskrivna problem inom delaktighetsaspekten ”Erkännande” för flickorna. Alla tre delar en rädsla av att inte bli trodda när de beskriver sina problem. I och med att de ofta inte uppfattas som utåtagerande söker skolan inte heller stöd för arbetet med dessa flickor. När lärare hör av sig till SPSM beskriver de ofta barn och elever som upplevs som utmanande, och gränsöverskridande och ”stör ordningen”. Koppling till relevant forskning utvecklas i slutrapporten från projektet Villkor för pojkars och flickors stöd.³³

Bristen på erkännande av lärare har till exempel gjort att både Lejlas och Isabelles engagemang sjunkit så lågt att de i perioder varit hemma från skolan. De vuxna på Annas skola har organiserat en medveten särbehandling av gruppen under raster och i matsalen. Denna brist på social tillgänglighet och erkännande gör det omöjligt för henne att delta eller bidra i en gemensam aktivitet. Brister i den pedagogiska tillgängligheten får konsekvenser för hennes autonomi, hon blir mindre självständig än hon skulle kunna vara eftersom hon till exempel inte får ett schema.

31 Barnombudsmannen. (2016).

32 Johansson, B. (2015:115).

33 ALL 2015/24. Specialpedagogiska skolmyndigheten.

Individens behov är styrande för valet av insatser. Det görs en kartläggning och analys av behoven, i samråd med elev och förälder, så snart det finns en risk att en elev inte når målen

Att det inte är tydligt att behoven av anpassningar och stöd ska kartläggas tillsammans med eleven, framgår av Skolinspektionens granskning. Den kritiserar att många skolor har för generella lösningar och att de inte kartlägger behoven innan de sätter in insatser. Vikten av att kartlägga och analysera behov och vidta åtgärder utifrån elevens förutsättningar är lika stor för särskilt stöd och extra anpassningar.³⁴ Det finns flera bra kartläggningsmaterial,³⁵ men skolans kännedom om verktygen är låg.

Våra rådgivare förespråkar alltid kartläggning och analys av elevens behov och att detta görs tillsammans med eleven. Det är individens behov som ska stå i centrum, oavsett kön. Emellertid finns det föreställningar om hur adhd yttrar sig som gör att flickors funktionsnedsättning inte alltid upptäcks och därmed inte heller behovet av specialpedagogiskt stöd. Risken finns att de inte blir aktuella för kartläggning och inte heller specialpedagogiska insatser. Utan att kunskap om vad det är som påverkar flickors lärande finns en risk att de inte får rätt insatser.

Johanssons avhandling visar att till exempel tillgängliggörande av genomgångar är viktigt för flickorna i hennes studie. De hon intervjuat uppger att de fastnar och inte kommer vidare i skolarbetet för att de inte ber om hjälp. En rådgivare lyfter till exempel fram vikten av att inte fråga ”Hur går det?” eller ”Har du förstått hur du ska göra?” utan ”Vad ska du göra nu?”. Flickorna i Johanssons avhandling uppger dessutom att de ogärna går fram till läraren, eller räcker upp handen flera gånger, för att inte visa hur mycket stöd de behöver.³⁶

Eleven har en god relation till en vuxen på skolan som förstår och lyssnar på eleven och som eleven kan träffa regelbundet

Alla intervjuade uppger hur viktigt det är med någon som frågar, lyssnar och förstår. En god relation till en vuxen, där eleven blir erkänd och respekterad. Genom att säkerställa att någon vuxen på skolan har tid att stödja med information om vad som ska hända, planering och struktur, ta till vara och förmedla synpunkter på vad som fungerar bra och mindre bra, ”puttar en i rätt riktning” så kan många av de problem som ibland uppstår under de här elevernas skoldag förebyggas.

34 Skolinspektionen. (2016).

35 Exempel på kartläggningsmaterial finns i studiepaket npf <https://www.spsm.se/studiepaket-npf/moment-3/>

36 Johansson, B. (2015:116).

I andra undersökningar där barn med olika funktionsförmågor får komma till tals, beskrivs också vikten av goda sociala relationer. Barn vill känna samhörighet och ingå i en gemenskap. De vill bli sedda för den person de är och de vill att de vuxna förstår hur deras funktionsnedsättning påverkar dem. Man vet också sedan tidigare att barn med adhd är extra utsatta.³⁷ Rickard säger det tydligt: ”Barn med adhd saknar kanske det där sociala runtomkring som andra barn har, och då blir det särskilt viktigt med en vuxen som lyssnar”.

Det finns en samsyn mellan rektor, elevhälsa och pedagogisk personal kring begrepp, utmaningar och elevens behov.

Vi har valt att beskriva unga i uppmärksamhetssvårigheter, men alla de vi intervjuat har en adhd-diagnos. Diagnosen kan bidra till att man tillskrivs ett erkännande. Det vittnar de unga om både här och i Barnombudsmannens undersökning. Man förstår sig själv, och får ord på det man redan vet.³⁸ Eleven upplever sig mindre ifrågasatt och blir respekterad och erkänd för den man är.

Diagnosen är dock ett alldeles för trubbigt pedagogiskt verktyg för att säga något om de eventuella anpassningar eleven kan vara i behov av, och får aldrig vara ett villkor för stöd. De här eleverna, och särskilt flickorna, lyfter också de problem diagnosen kan föra med sig i form av förutfattade meningar och generella antaganden om vad diagnosen får för konsekvenser. Lejla ”vill att läraren ska fråga mig” och Isabelle vill att läraren inte ska ”utgå från diagnosen”. Precis som de unga som Barnombudsmannen intervjuat vill eleverna mötas av förväntningar och utmaningar. Eller som en av ungdomarna i Attentions rapport uttrycker det: ”att jag inte är korkad bara för att jag har en diagnos. Ge mig utrymme att vara för mig själv när det behövs. Att förstå att alla mina dagar ser olika ut.”³⁹

Rektors betydelse betonas av rådgivarna. Att hen är engagerad och avsätter både av sin egen tid och av lärarnas tid. Lärande i process kräver utrymme för gemensamma samtal för att stödet till eleven ska fungera, oavsett vilken lärare eller lektion man har. Isabelle tar också upp hur bra det kändes när hon började på en mindre skola, där rektorn ”visste om allas behov och så”.

37 Barnombudsmannen (2016:81). Attention (2014:11)

38 Barnombudsmannen. (2016:31).

39 Attention (2014).

Skolan har goda former för samverkan och kontakter mellan skolan och hemmet

Två av de intervjuade eleverna menar att de aldrig skulle ha klarat skolan om det inte vore för stödet de upplevde hemifrån. På Kevins skola har man kommit överens om att man håller kontakt med föräldrarna genom sms om det till exempel sker något oväntat under en skoldag. Ett par av rådgivarna lyfter också fram vikten av att ha goda kontakter med hemmet och att lyssna på elevernas föräldrar, ”skolan lånar eleverna några timmar om dagen medan föräldrarna har dem hela tiden, det ska man ha i åtanke” säger en. De beskriver också att det inte är ovanligt att när rådgivare deltar vid möte på en skola så kan det vara första gången alla involverade ses samtidigt; rektor, elevhälsa, föräldrar, specialpedagog och elev.

Skolan har en demokratisk uppgift och ska vara inkluderande och skapa förutsättningar för den mångfald barn representerar.⁴⁰ Däremot uttrycker både elever och rådgivare att i vissa sammanhang är det bra att ha möjlighet att ingå i ett mindre sammanhang. Det är dock viktigt att systematiskt följa upp och ompröva elevens placering i samråd med elev och föräldrar. Ur ett delaktighetsperspektiv kan särskilt en placering av enstaka flickor i undervisningsgrupper inskränka deras möjlighet till erkännande, samhandling och alla former av tillgänglighet.

Avslutningsvis vill vi vara tydliga med att vi inte ser ökad diagnostisering av flickor som en lösning på att de här flickornas behov inte uppmärksammas. Varken Skollagen eller SPSM ställer några krav på diagnos för anpassningar eller stöd. Det är hela tiden viktigt att det är individens behov som styr. Det är ändå mycket angeläget att se och upptäcka de andra typer av symtom som flickor i uppmärksamhetssvårigheter såväl visar som döljer för att de ska få den förståelse och de anpassningar de har rätt till. I slutrapporten för projektet, Villkor för pojkars och flickors stöd, problematiseras dessa frågor ur ett mer vetenskapligt perspektiv.⁴¹

Vi rekommenderar också läsning av

- en kommande antologi om genus och funktionsnedsättning som ges ut av Specialpedagogiska skolmyndigheten och Umeå universitet.
- en kommande kunskapsöversikt. Den tar vi fram tillsammans med Göteborgs universitet för att ge en orientering i vetenskapligt utforskade pedagogiska strategier som leder till framgång för lärandet för elever med adhd.

Både antologin och kunskapsöversikten publiceras under våren 2017.

40 Nilholm, C. (2007:54ff)

41 ALL 2015/24. Specialpedagogiska skolmyndigheten.

5. Referenser

- Ahlström, B. (2009). *Bullying and social objectives: A study of prerequisites for success in Swedish schools*. (Doktorsavhandling). Umeå universitet, Sociologiska institutionen. Hämtad 2016-09-15, från <http://umu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A266327&dswid=479>
- ALL 2015/24. *Villkor för flickors och pojkars stöd*. Slutrapport: *Genusperspektiv i rådgivningen vid neuropsykiatriska svårigheter*. Härnösand: Specialpedagogiska skolmyndigheten.
- Attention. (2016). *Lyssna på mig! Elever med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar berättar om sin skolsituation*. Hämtad 2016-01-22, från <http://attention-riks.se/wp-content/uploads/2014/02/pdf-projekt-minskola-rapport-lyssna-pa-mig.pdf>
- Barkley, R. A. Hämtad 2016-05-16, från <http://www.russellbarkley.org/factsheets/adhd-facts.pdf>
- Barnombudsmannen (2016). *Respekt. Barn med funktionsnedsättning om samhällets stöd*. Stockholm: Barnombudsmannen. Hämtad 2016-03-01, <https://www.barnombudsmannen.se/barnombudsmannen/publikationer/arsrapporter/respekt-2016/>
- Habilitering och hälsa. Stockholms läns landsting. Hämtad 2016-03-01, från <http://habilitering.se/adhd/fakta-om/utredning-och-diagnostik/diagnoskriterier>. Stockholm.
- Hjörne, E. (2011). *Livet i en särskild undervisningsgrupp*. I A-L. Eriksson Gustavsson, K. Göransson & C. Nilholm, Specialpedagogisk verksamhet i grundskolan. S 131-150. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, B (2015). *Tonårsflickor berättar om att vara eller inte vara i behov av särskilt stöd*. Stockholms universitet, Specialpedagogiska institutionen. (Doktorsavhandling). Hämtad 2015-11-02, från <http://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:808329/FULLTEXT01.pdf>
- Kopp, S. (2010). *Flickor med AS/ADHD*. (Doktorsavhandling). Göteborgs universitet, Institute of Neuroscience and Physiology Child and Adolescent Psychiatry. Hämtad 2016-02-26, från <http://gupea.ub.gu.se/handle/2077/23134>

- Nilholm, C. (2007). *Perspektiv på specialpedagogik*. Lund: Studentlitteratur.
- Skolinspektionen. (2016). *Skolans arbete med extra anpassningar – Kvalitetsgranskningsrapport*. Hämtad 2016-09-20, från <https://skolinspektionen.se/globalassets/publikationssoek/granskningsrapporter/kvalitetsgranskningar/2016/extra-anpassningar/skolans-arbete-med-extra-anpassningar.pdf> Stockholm: Skolinspektionen.
- Skolinspektionen. (2016). *Skolans arbete med extra anpassningar*. Webbseminarium inspelat 2016-09-16. https://skolinspektionen.adobeconnect.com/_a1023392658/p7cifu564hs/?launcher=false&fcsContent=true&pbMode=normal
- Skolverket. (2015) *Allmänna råd för arbetet med extra anpassningar och särskilt stöd*. Hämtad 2016-09-09, från <http://www.skolverket.se/publikationer?id=3299>. Stockholm
- Skolverket (2016). *Tillgängliga lärmiljöer? En nationell studie av skolhuvudmännens arbete för grundskoleelever med funktionsnedsättning*. Rapport 440. Stockholm: Skolverket.
- Socialstyrelsen. (2014). Carlberg, I. *En diagnos det stormat kring. Adhd i ett historiskt perspektiv*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen. (2015). Socialstyrelsens statistikdatabas. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen. (2014). *Utredning och diagnostik av adhd hos barn och ungdomar*. Hämtad 2016-02-25, från <http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/19574/2014-10-36.pdf> Sonnby, K. (2014). Skolporten. Hämtad 2016-02-25, från <http://www.skolporten.se/forskning/intervju/flickor-med-depression-har-ofta-adhd/>
- Specialpedagogiska skolmyndigheten. (2015). *Delaktighet – ett arbetssätt i skolan*. Szönyi, K. och Söderqvist Dunkers, T. Hämtad 2016-05-20, från <https://webbshop.spsm.se/globalassets/publikationer/delaktighet--ett-arbetssatt-i-skolan-pdf/> Härnösand: Specialpedagogiska skolmyndigheten.
- Specialpedagogiska skolmyndigheten. (2013). *Där man söker får man svar – Delaktighet i teori och praktik för elever med funktionsnedsättning*. Red. Szönyi, K. och Söderqvist Dunkers, T. Härnösand: Specialpedagogiska skolmyndigheten.
- Specialpedagogiska skolmyndigheten. (2016). Eriksson, I. och Wolff, L. *Neuropsykiatriska funktionsnedsättningar – perception, kognition, samspel och känslor*. <https://www.spsm.se/studiepaket-npf/> ur Studiepaket NPF.
- Specialpedagogiska skolmyndigheten. (2016). Evidensbaserade insatser i skolan för elever med adhd. Arbetsmaterial.

-
- Specialpedagogiska skolmyndighetens webbplats (2016). Hämtad 2016-02-25, från <http://www.spsm.se/sv/Stod-i-skolan/Funktionsnedsattningar/Neuropsykiatriska-funktionsnedsattningar/Adhd-och-autism--formagor-och-forutsattningar-for-larande/>
- Specialpedagogiska skolmyndigheten (2016). *Årsredovisning 2015*. Härnösand: Specialpedagogiska skolmyndigheten.
- SFS 2010:800. (2011). *Skollag*. Hämtad 2016-09-09, från http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skollag-2010800_sfs-2010-800
- SFS 2008:567. (2008). *Diskrimineringslag*. Hämtad 2016-09-09, från 2008:567 http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/diskrimineringslag-2008567_sfs-2008-567
- Ungdomsstyrelsen. (2012). *Fokus2012:3 Levnadsvillkor för unga med funktionsnedsättning*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2012:3. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) arbetar för att barn, unga och vuxna oavsett funktionsförmåga ska få förutsättningar att nå målen för sin utbildning. Det gör vi genom specialpedagogiskt stöd, undervisning i specialskolor, tillgängliga läromedel och statsbidrag. Den kompetens vi erbjuder kompletterar kommunernas och skolornas egna resurser. Läs mer på vår webbplats www.spsm.se.

Delaktighet i skolan för flickor och pojkar med adhd

Med den här rapporten vill vi motivera och stödja alla inom skolan att organisera lärmiljön på ett sätt som gynnar delaktighet för flickor och pojkar med adhd. Vi ser att flickors och pojkars förutsättningar att få rätt stöd kan skilja sig åt, och frågade därför sex elever vilka problem de ser, vad som fungerar bra och vilka förslag till lösningar de har. Det visar sig att det finns brister när det gäller deras upplevelse av erkännande och undervisningens tillgänglighet. Det får konsekvenser för deras känsla av delaktighet, och därmed deras förutsättningar för att må bra och att lära sig. Åtta rådgivare från Specialpedagogiska skolmyndigheten delar också med sig av sina erfarenheter av stöd till skolor, inom området neuropsykiatriska funktionsnedsättningar.